

RESPECTAREA PRINCIPILOR STATULUI DE DREPT ÎN REPUBLICA MOLDOVA

IRINA DOMENCO,

MASTERANDĂ LA UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI,
ROMÂNIA

REZUMAT

Respecarea principiilor statului de drept în Republica Moldova. În prezenta lucrare, ne propunem ca obiectiv analiza modalității de adaptare a principiilor statului de drept situației din Republica Moldova, precum și consacării, respectării și implementării lor în practică. Această cercetare dă definiția principiilor statului de drept, pe care le reprezintă ca fiind acele începuturi, idei fundamentale care stau la baza concepției statului de drept, tratează modul în care exigențele statului de drept și-au găsit realizare și în ce măsură astfel de principii ca: democratismul, pluralismul politic, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, existența unor mecanisme specifice de garantare a acestora, separarea și colaborarea ramurilor puterii, legalitatea, accesul liber la justiție, precum și alte principii au devenit baza sistemului politic al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *stat de drept; norme de conduită; drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor; libera exprimare etc.*

ABSTRACT

Respect for the Principles of the Rule of Law in the Republic of Moldova. In this article, we set ourselves as an object the analysis of how to adapt the principles of the rule of law to the situation in the Republic of Moldova, as well as their consecration, observance and implementation in practice. This study defines the principles of the rule of law, which it represent as being those beginnings, fundamental ideas underlying the concept of the rule of law, deals with how the exigencies of the rule of law have been achieved and to what extent such principles as : democracy, political pluralism, respect for fundamental rights and freedoms, existence of specific mechanisms to guarantee them, separation and cooperation of the branches of power, legality, free access to justice and other principles have become the basis of the political system of the Republic of Moldova.

Keywords: *rule of law; rules of conduct; fundamental rights and freedoms of citizens; freedom of speech, etc.*

Introducere

Prin principii ale statului de drept înțelegem acele începuturi, idei fundamentale care stau la baza concepției statului de drept¹.

Statul de drept, ca model de guvernare ce înglobează un cumul de trăsături, este mai mult un ideal teoretic decât o realitate.

Prezentul demers științific este destinat să trateze modul în care exigențele statului de drept și-au găsit realizare și în ce măsură astfel de principii ca democratismul, pluralismul politic, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, existența unor mecanisme specifice de garantare a acestora, separația și colaborarea ramurilor puterii, legalitatea, accesul liber la justiție, precum și alte principii, devin baza sistemului politic al unui stat liber și independent.

Metode și materiale utilizate

În materia cercetării conceptului „principiu al statului de drept”, materialele utilizate la structurarea și asamblarea științifică a articolului reprezintă literatura de specialitate atât din țară, cât și de peste hotare. Metodele științifice aplicate în procesul studiului și elaborării prezentului demers științific fac parte din categoria celor mai diverse și mai eficiente metode în materia cercetării juridice. Astfel, s-a acordat prioritate metodei analizei și celei comparative. Ulterior, în vederea prezentării unei structuri și esențe cuprinzătoare a articolului, au fost utilizate metodele sintezei și deducției, precum și metoda istorică.

Conținutul de bază

Democrația este premiza și unul din principii de bază ale statului de drept². Etimologic, democrație înseamnă puterea poporului (*demos* și *cratos*, din greacă), într-un sens largit, democrația este concepută ca un regim politic (mai mult

chiar, ca un sistem politic uneori) ce presupune exercitarea suveranității de către popor, asigurarea participării poporului la rezolvarea treburilor publice atât în mod direct, cât și prin organele sale reprezentative, separarea prerogativelor autorităților publice, colaborarea și controlul lor reciproc, autonomia și descentralizarea serviciilor publice, pluralismul politic, aplicarea principiului majorității în activitatea organelor colegiale, consacrarea și garantarea constituțională a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului³.

Principiul democratismului (suveranitatea poporului)

Democrația este apreciată ca o tehnică sau o modalitate de organizare și exercitare a puterii⁴ de așa manieră încât cel sau cei care dețin puterea (evident temporar, potrivit principiului eligibilității și rotației) să nu o poată deturna și folosi în interes personal sau de grup⁵.

În calitate de principiu, democrația înseamnă suveranitatea poporului⁶, izvorul puterii, exercitația de acesta direct sau prin reprezentanți. Principiul dat a fost fixat în mod expres în Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, prin articolul 2, ce stipulează: suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct sau prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție (anterior art.2 al Constituției U.R.S.S. din 1977

³ NEGRU, Boris și NEGRU, Alina, *Teoria generală a dreptului și statului*, Chișinău, 2006, p.271.

⁴ Majoritatea legilor fundamentale percep democrația mai mult ca pe un mecanism decât ca suveranitate a poporului. Astfel, articolul 1 alineatul 3 al Constituției RM proclamă Republica Moldova ca stat de drept democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate (Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, publicată în Monitorul Oficial nr.1 din 1994).

⁵ MICULESCU, P., *Statul de drept*, București, 1998, p.190.

⁶ VOICU, Costică și VOICU, Adriana, *Teoria generală a dreptului. Curs universitar*, București, Ediție revăzută și actualizată, 2013, p.231.

¹ AVORNIC Gheorghe, *Tratat de Teoria Generală a statului și dreptului*. Vol. II, Chișinău, Editura Cartier, 2010, p.129.

² ALEXANDRU, Ioan, *Democrația constituțională*, București, Editura Universul Juridic, 2012, p.89.

prevedea fictiv și demagogic că întreaga putere aparține norodului, sursa reală fiind considerat partidul comunist). Forma directă a democrației presupune referendumul, iar cea indirectă – alegerea unor reprezentanți.

Conform Constituției Republicii Moldova, cele mai importante probleme ale societății și statului sunt supuse referendumului (art.75). Legislația Republicii Moldova prevede și forma referendumului consultativ, ca etapă prealabilă adoptării unor decizii majore.

Sub aspect teritorial, pot fi organizate referendumuri naționale (republicane) și locale. Pentru desfășurarea acestora, există o reglementare detaliată (subiectele puse în discuție, inițiativele, procedura de organizare și desfășurare, condițiile, etc.)⁷. Deși forma referendumului este apreciabilă, nu trebuie de făcut abuz de ea, pentru că referendum înseamnă nu numai suveranitatea poporului, implicarea lui în afacerile publice, soluționarea problemelor de importanță deosebită, dar și o limitare a puterii legislative (pentru Republica Moldova este discutabil faptul dacă este aceasta ceva negativ sau pozitiv, prin prisma profesionalismului deciziilor, gradului de operativitate etc.), cheltuieli suplimentare, exprimarea trunchiată a voinței, cerând un înalt grad de cultură juridică⁸. Deși pe parcursul existenței Republicii Moldova ca stat independent nu s-a apelat prea des la referendum, a ieșit totuși la iveală faptul că electoratul nu conștientizează în totalitate sensul și subtilitățile unei asemenea acțiuni democratice, fiind în imposibilitatea de a lua asupra sa responsabilitatea deciziilor majore (se votează din simpatii, și nu din preferințe fundamentate). O eventuală lărgire a gamei problemelor supuse referendumului ar fi binevenită

doar cu condiția depășirii acestor vicii, în prezent fiind imperative alte măsuri – consultarea cu cetățenii, de exemplu.

Forma indirectă a democrației este reprezentarea. Poporul trebuie să-și aleagă persoanele ce îi vor reprezenta interesele și cărora le va delega voința la rang de lege. Articolul 38 al Constituției, precum și Codul Electoral stabilesc alegerile libere prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat. În vederea asigurării acestora, legislația trebuie să prevadă garanții de ordin politic, de organizare, materiale și juridice. La categoria garanțiilor politice putem menționa: libertatea înaintării candidaților pentru funcția de deputat, tratarea egală a candidaților, libertatea agitației (nu a calomniei, cultura pregătirii și desfășurării campaniei electorale lasă de dorit), dreptul acestora de a-și retrage candidatura (dar trebuie să întoarcă în mod obligatoriu mijloacele alocate de la buget), răspunderea lor în fața alegătorului, obligația morală a fiecăruia de a participa la alegeri, supravegherea alegerilor de către observatori. Garanțiile de ordin organizațional ale alegerilor se exprimă prin determinarea detaliată a procedurii desfășurării alegerilor (pregătirea și evaluarea rezultatelor) prin acte normative, cum ar fi: Codul Electoral, Regulamentele Comisiilor Electorale etc.

O importanță deosebită prezintă garanțiile de ordin material: asigurarea cu finanțe de la bugetul de stat, interzicerea de a folosi subsidii din străinătate, acordarea timpului de emisie la radio și televiziune, alte metode ale asistenței materiale.

Garanțiile juridice se manifestă prin dreptul de a ataca înscrierile în listele electorale (conform Codului de Procedură Civilă), imunitatea candidaților conform Codului Electoral, interzicerea agitației în ziua alegerilor, dreptul comisiei electorale de a anula înregistrarea candidaturii (pe motivul încălcării legislației electorale), posibilitatea aplicării sancțiunilor juridice: administrative

⁷ Modul de desfășurare a referendumului republican este reglementat de Legea cu privire la referendum din 26 mai 1992. În prezent, relația cade sub incidența Codului Electoral adoptat la 06.12.97, publicat în MO nr.181-182.

⁸ GRAMA, D., *Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova*, Vol. II, Chișinău, Tipografia Centrală, 2006, p.125.

(conform Codului Contravențional), penale (conform Codului Penal)⁹.

Ca rezultat al alegerilor, se constituie aparatul funcționarilor de stat, a căror activitate trebuie să pornească de la axioma că ei sunt „slugile poporului” și apoi conducătorii lui. Deseori însă aceștia se transformă într-un aparat birocratic, care, pe lângă faptul că nu întreprinde nimic, mai blochează și inițiativele poporului, în condițiile unei implicări sociale reduse, unui nivel deosebit de scăzut al culturii juridice¹⁰, când nu-și poate exprima opinia, democrația rămânând a fi doar o lozincă goală.

Trebuie de menționat că o democrație nu poate fi autentică fără respectarea celorlalte principii ale statului de drept.

Principiul pluralismului politic

Regimul democratic nu poate fi conceput în afara pluralismului politic, adică a acelei diversități a inițiativelor, programelor doctrinare, conceptelor, opiniilor privind modul de organizare și funcționare efectivă a sistemelor politic, social și economic. Toate ideile au dreptul la existență, iar cele valabile și la realizare. Acestea, fiind într-o continuă competiție, concurență, provoacă dezvoltarea și ascensiune spre perfecțiune.

Pluralismul politic este un sistem politic în cadrul căruia puterea se exercită prin organizații social-politice și alte formațiuni obștești, care cooperează și se echilibrează unele pe altele. În urma acestor colaborări se realizează compromisurile politice. Într-un sens mai profund, pluralismul politic nu este pur și simplu o pluralitate de grupuri organizate, ci o suveranitate divizată, care admite principiul separării puterilor în stat.

Pluralismul politic se bazează pe următoarele principii și norme juridice:

- ✓ egalitatea juridică între partide;

- ✓ dialogul politic între partide;
- ✓ consensul politic¹¹.

Deși pluralismul este prezent într-o societate democratică în orice domeniu, esența acestuia se manifestă mai ales prin prisma funcționării partidelor și altor organizații social-politice ca instrumente de reprezentare a intereselor. Prin intermediul acestora partea de suveranitate ce derivă de la fiecare individ se „colectează”, se „grupează”, se „unește într-o singură suveranitate națională, a poporului”, care este unică. Un sistem este considerat pluralist, dacă există mai multe centre de legitimare a puterii.

Fiind încadrate în diverse interacțiuni (formarea de blocuri electorale, parlamentare, separarea aripilor politice ale unui partid sau fuziunea acestora), partidele conturează voința generală a populației (de facto, poporul se pronunță doar o dată – la alegeri, când fiecare individ apreciază anumite prevederi foarte generalizate – programele electorale, ca fiind corespunzătoare voinței lor, adică poporul determină doar „coridorul voinței”, iar reprezentanții, aleșii, urmează a o preciza, detalia, contura, modela în limitele aceluși „coridor”).

A pune problema dacă anterior declarării Republicii Moldova ca stat independent era pluralism politic ori nu e un lucru inutil, atunci fiind notoriu acel monopol al partidului comunist. Chiar dacă Constituția URSS declara (doar atât!) dreptul de asociere la organizații obștești (art.51), libertatea cuvântului (art.50), aceeași Constituție sovietică, în aceleași articole stipula condițiile de acordare a acestor drepturi care urmau să fie neapărat în corespundere cu țelurile construcției comuniste și în scopul întăririi orânduirii socialiste, iar art.6 proclama partidul comunist drept nucleu al sistemului politic, ce determină perspectiva generală de dezvoltare a societății, linia politică

⁹ Codul penal al Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 2002, nr.128-129.

¹⁰ GUCEAC, I., În: Revista națională de drept, nr.4 din 2003.

¹¹ Materialele conferinței „Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept”, Chișinău, 2011, p.64.

internă și externă. Prin Legea cu privire la partide și alte organizații social-politice din 17.09.1991, Republica Moldova a instituit pluripartidismul. Pe scena politică au apărut primele formațiuni ce pretindeau a fi partide¹².

Analiza legislației Republicii Moldova permite de a constata că există toate condițiile necesare instaurării de facto a pluralismului politic (de jure, e instaurat). Se prevăd două premize importante: libertatea opiniei (art.32 din Constituție) și dreptul de asociere liberă (art.41 din Constituție), precum și multitudinea de garanții ale activității partidelor.

Pentru întărirea bazei constituționale, evitarea tensiunilor, se interzic partidele ce luptă contra sistemului (nu partidului!) de guvernământ¹³. Resursele financiare ale partidelor sunt (trebuie să fie) verificate, interzicându-se subsidiile externe sau activitatea de antreprenariat.

Există însă și suficiente aspecte necizelate ce merită atenție:

- ✓ partidele în Republica Moldova nu au o doctrină bine conturată, deci, nu au nici o bază socială;
- ✓ orientarea politică a majorității partidelor nu pare a fi conceptuală, ci geografică: cei de stângă – spre est, cei de dreapta – spre vest;
- ✓ există un număr foarte mare de partide, fapt ce dezorientează alegătorul. S-a încercat soluționarea acestei probleme prin reînregistrare și impunerea anumitor condiții privind numărul de membri;
- ✓ societatea are o viziune mai mult sau mai puțin omogenă asupra problemelor generale, respectiv și partidele nu se deosebesc substanțial după cursul lor politic (se deosebesc cu certitudine, dar nu substanțial!), în cazul Republicii Moldova dispersarea intereselor ca direcție a alegerii sociale fiind una de proporții;

¹² COSTACHI, G., GUCEAC, I., *Fenomenul Constituționalismului în Evoluția Republicii Moldova spre Statul de Drept*, Chișinău, Tipografia Centrala, 2003, p.130.

¹³ NEGRU, Andrei, *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic*, Chișinău, 2012, p.51.

✓ în cadrul partidelor este puternic dezvoltat cultul personalității. Plecarea liderului poate duce la dezagregarea mișcării;

✓ programele politice nu au o continuitate și fluctuează (mai ales strategia activităților, conținutul doctrinei) considerabil. În statele occidentale, continuitatea și autoritatea partidului sunt în raport direct, fiind apreciate mai presus de orice;

✓ opoziției, ca contrapondere a partidului sau coaliției de guvernământ, trebuie să-i revină un rol special. La noi opoziția poate intra în compromis cu partidul de guvernământ pe unele probleme principiale (autoconservarea scaunelor).

Statul nu este neutru față de toate formațiunile, deși ar trebui să fie¹⁴: partidele de guvernământ sunt puternic favorizate. Chiar dacă sistemul electoral proporțional nu plasează unele partide mai favorizate decât altele, precum o face sistemul majoritar, la noi oricum sunt dezavantajate.

Pragul electoral diferențiat (oricare ar fi el ca mărime) duce la inegalitatea votului pentru candidații independenți. Egalitatea votului înseamnă: fiecare alegător să posede un număr de voturi egal pentru a exprima voința la alegeri într-un organ reprezentativ, dar și o egală greutate a mandatului în organul reprezentativ, în cazul Parlamentului Republicii Moldova un mandat reprezentând aproximativ 0,99% alegători. Candidatul independent reprezintă voința unui număr mai mare de alegători decât candidatul de pe lista electorală a unui partid (situația este anticonstituțională!).

Cultura electorală a partidelor e mai joasă de orice nivel admisibil. Susținerea electoratului, în mod normal (ceea ce lipsește cu desăvârșire la noi), se obține prin fapte, nu prin defăimarea celorlalți concurenți. Deci, deocamdată, nu putem vorbi de un pluralism real. Un pluralism politic în sensul celui existent în prezent înseamnă grupuri de interese ce promovează și își protejează indi-

¹⁴ NEGRU, Andrei, *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic*, Chișinău, 2012, p.56.

vizii-membri în situația în care drepturile omului sunt centrul axiologic al activității politice.

Protecția juridică a drepturilor omului

Instituționalizarea și garantarea drepturilor omului și ale cetățeanului constituie placa turantă a statului de drept. Aceasta, întrucât „domnia legii” trebuie să însemne protecția și securitatea individului, pe baza statutului său juridic. K. Vasac consideră că, pentru ca drepturile omului să devină o realitate juridică, trebuie să fie îndeplinite trei condiții:

a) să existe o societate organizată sub forma statului de drept;

b) în interiorul statului drepturile omului să se exercite într-un cadru juridic prestabilit, variabil totuși în funcție de natura drepturilor și în funcție de circumstanțe;

c) exercitarea drepturilor de către titularii acestora să fie însoțită de garanții juridice precise, concrete, precum și de posibilitatea de a acționa pentru a obține respectarea lor¹⁵.

După cum menționează autoarea S. Popescu, în prezent nucleul statului de drept trebuie să-l constituie drepturile omului, care reprezintă criteriul fundamental de distincție între țările în care există stat de drept și cele în care nu există¹⁶, iar baza unei societăți civilizate, a posibilităților egale o formează cei „trei rechini” juridici: drepturile omului, proprietatea privată și o justiție independentă și puternică. Problema dreptului omului, chiar dacă își are o istorie a sa, se pune însă cu o deosebită stringență. Indiferent care este considerat temeiul protecției, chiar dacă există o multitudine de probleme, statele europene (inclusiv cele est-europene) au conștientizat că democrația clasică și socială se axează pe drepturile omului și au recurs la instituirea celor mai complexe mecanisme de garantare și protecție a valorilor supreme.

¹⁵ Materialele conferinței „Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept”, Chișinău, 2011, p.225.

¹⁶ POPESCU, Sofia, *Teoria generală a dreptului*, București, Editura Lumina Lex, 2000, p.32.

Reglementările în domeniu se impun cu o mai mare stringență¹⁷. Anterior proclamării independenței Republicii Moldova, domeniul dat era caracterizat printr-o formalitate specifică regimului. În pofida stipulațiilor capitolului 7 al Constituției URSS, conținutul și sfera acestora erau de facto axate pe îndeplinirea programelor de dezvoltare socialistă. La 28.07.1990, Republica Moldova a aderat la Documentele internaționale privind drepturile omului și Pactele internaționale cu privire la drepturile civile și politice, drepturile economice, sociale și culturale (din 1966), Actul Final de la Helsinki al CSCE, Documentele Finale ale Reuniunii de la Madrid și Viena pentru Securitate și Cooperare în Europa, Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE, Carta de la Paris pentru o nouă Europă etc. În 1994, la 29 iulie a fost adoptată Constituția Republicii Moldova, ce dedică titlul II drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale. Reglementările primare ale Constituției și-au găsit ulterior oglindire în actele normative din cele mai diverse domenii, prevederile internaționale fiind în continuare înglobate în ordinea juridică internă. Astfel, au fost consacrate: inviolabilitățile (dreptul la viață, siguranța fizică și psihică, libertatea individuală, dreptul la apărare, dreptul la libera circulație, la ocrotirea vieții intime familiale și private, inviolabilitatea domiciliului)¹⁸, drepturile social-economice și culturale (la învățătură, ocrotirea sănătății, la un mediu înconjurător sănătos, la muncă și protecția muncii, la grevă, la proprietatea privată și protecția acesteia, asistența și protecția socială), drepturile exclusiv-politice (de a alege și de a fi ales)¹⁹, drepturile și libertățile social-politice (libertatea întrunirilor, de a întemeia și a se afilia la sindicate,

¹⁷ BARAC, Lidia, *Elemente de teoria dreptului*, București, 2013, p.194.

¹⁸ NEGRU, Boris și NEGRU, Alina, *Teoria generală a dreptului și statului*, Chișinău, 2006, p.272.

¹⁹ DELEANU, Ion, *Instituții și proceduri constituționale*, Arad, Editura ALL Beck, 2006, p.207.

libertatea conștiinței, opiniei, creației, dreptul la informație și secretul corespondenței), drepturile garanții (dreptul la petiționare, dreptul persoanei vătămate de autoritatea publică).

În urma analizei legislației naționale, constatăm cu certitudine că în domeniul drepturilor omului s-a avansat mult, chiar considerabil față de alte domenii, iar respectarea tuturor rigurilor în acest sens (ceea ce nu se întâmplă!) ne-ar permite să afirmăm chiar că am atins nivelul democrațiilor occidentale (mecanismele stipulate la noi nu cedează cu nimic celor din statele cu democrație bine conturată, alta fiind problema funcționării acestor mecanisme).

Uneori se pare că în unele domenii am avansat foarte mult. Astfel, Consiliul Europei a privit pozitiv la prima vedere modul în care a fost reglementată problema autonomiei găgăuze, dar comportamentul demnitarilor europeni demonstrează o „nemulțumire” (chiar o îngrijorare), provocată de frica instituirii unui precedent de revizionism și secesionism. Autonomia acordată de legea privind statutul juridic special al Găgăuziei (Găgăuz-Yeri) din 23.12.1994 e prea largită (art.I, alin.(4) – autodeterminarea externă în caz de schimbare a statutului Republicii Moldova ca stat independent, art.3, alin(I) – limbile oficiale: moldoveneasca, găgăuza și rusa, art.4 – simbolica aparte folosită deopotrivă cu cea de stat, competența organelor e prea largă)²⁰.

Satisfacerea necesităților naționale și păstrarea identității găgăuzilor, dezvoltarea lor plină și multilaterală, prosperarea limbii și culturii naționale, asigurarea sine-statorniciei politice și economice puteau fi asigurate de decretele prezidențiale și hotărârile de Guvern, cum s-a făcut în cazul altor minorități naționale.

Pentru asigurarea respectării drepturilor omului, au fost proclamate următoarele principii²¹: universalitatea (articolul 15 din Constituție), retroactivitatea legii (art.22), egalitatea în drepturi a cetățenilor (art.16), protecția cetățenilor în străinătate (art.18), ocuparea funcțiilor publice numai de către cetățeni, prioritatea reglementărilor internaționale (art.4), accesul liber la justiție (art.20), prezumția nevinovăției (art.21), caracterul de excepție al limitării drepturilor (art.54).

În prezent, în pofida oricăror progrese sub aspect legislativ, starea reală a lucrurilor în Republica Moldova este una deplorabilă, 80% din populație trăind sub pragul sărăciei, abolirea totalitarismului (inclusiv economic) dovedindu-se a fi stihhiică. Statul social (cel ce ar manifesta o atitudine paternală în raport cu populația) încă nu s-a constituit, în asemenea caz, normele juridice trec în umbră, iar orice stipulație de drept obține o condiționalitate (dacă ar fi, atunci ați putea... *inter chaos leges silent*). Această stare de lucruri nu se constituie însă în temei al unui nihilism, din contră, în perspectiva redresării situației, subliniem că, pentru respectarea drepturilor și libertăților fundamentale în Republica Moldova, este nevoie:

✓ Individul să devină valoare supremă²². Statul e obligat să-l protejeze sub aspect economic, politic, social, ideologic, fără a leza interesele individului și a se impune (protecția trebuie să îmbrace forma neintervenționismului – *laissez faire*, arbitru de noapte, regulatorul din umbră al ordinii, iar la solicitarea individului – intervenție directă). Conceptul de interes public, comunitar, social trebuie să fie aplicat doar după o reală justificare, de la caz la caz, iar individul să-și primească „echivalentul” pentru ceea ce a renunțat;

²⁰ Legea privind Statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) din 23.12.1994, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova în ianuarie 1995.

²¹ CĂRNAȚ, T., *Drept Constituțional*, Ediția a II-a, Chișinău, 2010, p.268.

²² КОРЕЛЬСКИЙ, В.М., ПЕРЕВАЛОВ, В.Д. *Теория государства и права*, 2013, p.103.

✓ De instaurat regimul posibilităților egale, adică numai persoanele cu același statut au drepturi egale. Egalitatea în drepturi nu trebuie interpretată în detrimentul cuiva. Individul ce are mai multe merite să aibă și mai multe beneficii. Totodată, să fie garantat dreptul fiecăruia de a-și perfecționa statutul, de a obține o poziție mai bună în societate, respectiv o gamă mai largă de drepturi (exemplu: un licențiat cu medie înaltă, magistrat, doctor, doctor habilitat – posibilitățile acestora de a ocupa anumite funcții nu pot fi egale, ceea ce nu înseamnă că li se încalcă drepturile, deoarece fiecare merită după poziția pe care o are și profesionalismul pe care îl manifestă);

✓ De perfecționat activitatea mecanismelor de protecție. Faptul că a fost preluată experiența altor state nu-i suficient. Mai este nevoie de o perioadă de adaptare a acestora la condițiile speciale (nu specifice) ale Republicii Moldova, e necesar de înlăturat unele deficiențe funcționale ale aparatului de stat: instruirea și nivelul profesional redus, corupția, nedelimitarea exactă a competențelor, compromisurile cu cei ce încalcă legea;

✓ Să fie ridicat nivelul culturii juridice a populației, pentru a cunoaște modul de funcționare a mecanismelor de protecție.

Principiul supremației dreptului

Dacă statul de drept substituie „domnia legii domniei oamenilor”, atunci cristalizarea conceptului de lege și demnitatea domeniului ei constituie premise și garanții ale statului de drept. Încă Aristotel menționa că acolo unde nu există domnia legii nu există societate²³.

Legea, așa cum scrie I. Deleanu, este „actul juridic normativ adoptat de către organul legiuitor și după procedura stabilită în acest scop, prin care, în cadrul competenței sale legislative, acesta stabilește reguli generale și de aplicație repetată, a căror realizare este asigurată prin virtualitatea co-

ercițiunii statale”. Pornind de la această definiție a legii, noi considerăm că principiul legalității care, așa cum subliniază I. Deleanu, „constituie armătura statului de drept”, se exprimă tradițional prin următoarele două cerințe:

a) îndatorirea de a respecta regulile de drept;

b) ordonarea tuturor regulilor de drept într-un sistem unic și unitar, implicând conformitatea celor inferioare față de cele superioare. În viziunea noastră însă principiul va fi deplin dacă mai includem următoarele două cerințe:

c) adoptarea legii de către organul competent și după o procedură prestabilită de către Constituție;

d) exigențele față de lege trebuie să fie în concordanță cu principiile generale ale dreptului ce se bazează pe valorile general-umane²⁴.

Nu poate fi vorba de un stat de drept decât în condițiile unei armonii și ordini sociale. Există o multitudine de norme ce reglementează relațiile dintre indivizi. Din toate acestea însă „povara prevenirii” haosului și anarhiei o poartă cele juridice, care sunt obligatorii și garantate în caz de necesitate prin forța de constrângere a statului. Pe parcursul dezvoltării conceptelor juridice, s-a definitivat și conceptul de legalitate. Formalismul sovietic, transformarea dreptului într-un instrument, a adus la știrbirea importanței și apariția unor rezerve față de acest principiu. Pe bună dreptate, prof. V. Nerseseanț a dezvoltat o direcție nouă în filozofia dreptului, conform căreia pe parcursul istoriei au existat diferențe în corpurile drept – lege, căci au fost adoptate și legi nedrepte. Cu toate acestea, e cazul de menționat că anume legalitatea este garantul liberalismului, democrației și pluralismului, iar unicitatea dreptului și legii (invocate tot mai mult) nu sunt decât aspecte ale acestui principiu.

Dreptul este ansamblul normelor juridice destinate protejării celor mai importante valori

²³ ALBICI, Mihai, *Despre drept ca fenomen complex al vieții sociale*, București, Editura Universul Juridic, 2015.

²⁴ НЕРСЕСЯНЦ, В.С., *Философия право*, Москва, 1999, с.8-9.

sociale prin instituirea unui sistem corelativ de drepturi subiective și obligații între indivizi, grupări, instituții și organizații sociale. În vederea guvernării relațiilor sociale se conturează un ansamblu întreg de norme în „cascadă”, pornind de la reglementările primare ale constituției și finisând cu actele de aplicare individuală²⁵. Oricare ar fi sistemul, socialist ori capitalist, el trebuie să fie constituțional, trebuie să fie întemeiat și legitimat în baza anumitor norme. Cu atât mai mult normativitatea e cerută într-un stat de drept, unde legalitatea, supremația legii (în special, la americani – Rule of Law – domnia legii) sunt pietrele de temelie.

Legalitatea e caracterizată și reclamă: supremația, universalitatea, unicitatea legii și dreptului, care favorizează respectul persoanei²⁶.

Supremația legii reprezintă un aspect ce ține de sistemul actelor normative. Fiecare dintre ele își are un loc anume în ierarhie, datorită forței juridice pe care o are: legea constituțională, legea organică, legea ordinară, precum și coraportul acestora cu alte acte normative.

Astfel, prin articolul 7 al Constituției s-a stipulat: „Constituția Republicii Moldova este legea supremă. Nici o lege și nici un alt act normativ care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică”. Legile, regulamentele și hotărârile Parlamentului, decretele șefului statului, hotărârile și dispozițiile Guvernului, precum și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, ce contravin Constituției, sunt declarate nule de către Curtea Constituțională. Celelalte acte juridice normative și nenormative, neconstituționale și nelegale, sunt declarate nule de către instanța de judecată.

Acest mecanism permite de a evita dualismul reglementărilor – coliziile și înlăturarea ulterior a lacunelor. Universalitatea presupune că legile se răsfrâng asupra tuturor peste tot. Chiar ace-

²⁵ MICULESCU, P., *Statul de drept*, București, 1998, p.132.

²⁶ POPESCU, Sofia, *Teoria generală a dreptului*, București, Editura Lumina Lex, 2000, p.40.

le imunități acordate unora în baza principiului funcționalității pot fi retrase pentru a aplica legea²⁷. Fiecare lege își are domeniul său de reglementare și se aplică în toate cazurile de acel gen. Nici un interes și nici o poziție socială nu poate depăși autoritatea legii. Constituția stipulează expres universalitatea prevederilor legale (articolul 15 se referă la drepturi și obligații) și egalitatea în fața legii (art.16 alin. (2) al Constituției). Legea se răsfrânge și asupra celor ce garantează realizarea (spre deosebire de statul polițienesc): astfel, art.70 alin. (3) al Constituției și legea privind statutul deputatului în Parlamentul Republicii Moldova nu exclud posibilitatea prezentării acestuia în fața instanței de judecată.

Universalitatea sub aspect spațial presupune aplicarea normelor pe tot teritoriul statului²⁸: la Chișinău, Taraclia, Comrat, Tiraspol, cu excepțiile stabilite de lege.

Unicitatea (corespunderea) legii și dreptului presupune că actul normativ trebuie să fie just nu numai după formă, dar și după conținut²⁹:

✓ Fundamentarea științifică: în cazul republicii există comisiile Parlamentului ce avizează actele legislative, la fel – consultările cu diferiți specialiști. Nu există însă procedura expertizării pe diferite domenii;

✓ Asigurarea unui raport firesc între dinamica și statica dreptului. Prin Constituție, s-a mers la anticiparea lucrurilor astfel încât relațiile sociale s-au reprofilat după lege³⁰. Multe acte normative au un conținut depășit (cele adoptate în perioada sovietică în special). Modificarea frecventă, inflația legislativă nu sunt binevenite;

²⁷ CĂRNAȚ, T., *Drept Constituțional*, Ediția a II-a, Chișinău, 2010, p.405-406.

²⁸ REBREANU, Veronica și PUT, Septimiu-Ioan, *Teoria generală a dreptului. Suport pentru seminarii*, Cluj-Napoca, 2015, p.83.

²⁹ BOBOȘ, Gh., BUZDUGAN, C. și REBREANU, V., *Teoria generală a statului și a dreptului*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, p.98.

³⁰ СМОЛЕНСКИЙ, М. Б., *Теория государства и права*, Москва: Феникс, 2014, ст.308.

✓ Analiza impactului pe care-l are legea asupra relațiilor sociale și locul actului normativ în sistemul reglementărilor juridice³¹;

✓ Respectarea unor prevederi formale, detaliate;

✓ Concepția legii pornește de la factorii de configurare: politicul, economicul, socialul, ideologicul, naturalul, internaționalul și istoricul. Se conturează voința socială, care se exprimă în inițiativele legislative;

✓ Reglementările să fie clare, precise, univoce. Nu s-ar putea susține așa ceva cu referire la legislația națională, unde termenii (noțiunile) variază;

✓ Reglementarea detaliată a domeniilor ce prezintă interes pentru societate, constituind temeiul juridic al comportamentului subiecților. Unele domenii, cum ar fi viața privată, nu admit intervenție și sunt reglementate de normele morale (art.28 al Constituției);

✓ Neretroactivitatea legii (art.22 al Constituției) – este legal ceea ce este prevăzut și ilegal ceea ce este interzis de lege la un anumit moment;

✓ Receptarea dreptului internațional ca garanție și factor de configurare, chiar dacă prevederile actelor internaționale se răsfrâng direct asupra statelor³².

Din analiza celor relatate anterior, putem evidenția următoarele deficiențe ce duc la realizarea parțială a principiului legalității:

▪ Gradul instruirii juridice a parlamentarilor lasă de dorit;

▪ Actele normative stringente nu sunt adoptate în timp util;

▪ Subiecții nu-și cunosc drepturile. Publicarea actelor normative nu se face la nivelul cerut de lege. Tratatelor internaționale și convențiile la care Republica Moldova a aderat nu sunt publicate într-un act oficial. E binevenită totuși inițiativa de re-

publicare a actelor normative în condițiile inflației legislative;

▪ Tratatelor internaționale trebuie executate. Situația economică nu este temei de derogare de la ele³³;

▪ Funcționarea mecanismelor de garantare a realizărilor juridice trebuie asigurate printr-un sistem de măsuri economice, juridice, sociale;

▪ Nepedepsirea încălcării normelor juridice duce la slăbirea prevenției generale și speciale. Cunoștințele deprinse cu frica n-au cultura libertății, a respectării normelor de drept, încălcările legii obținând în acest caz un caracter de masă.

Principiul separației și colaborării puterilor

În măsura în care s-a simțit necesitatea instaurării regimului constituțional, și-a făcut apariția și principiul separației puterilor. Putem menționa că regimul constituțional a fost conceput ca o instituție menită să realizeze separația puterilor. Mai mult chiar, atunci când, odată cu regimul constituțional, s-a ajuns la ideea Statului de Drept, principiul separației puterilor a fost considerat ca fiind singurul instrument în măsură să-l realizeze.

Declarându-se stat de drept, Republica Moldova trebuie să asigure supremația și respectarea Constituției, aceasta constituind o trăsătură definitorie a statului de drept³⁴.

Separația și colaborarea puterilor ca principiu al regimului constituțional presupun împărțirea autorității guvernamentale într-o serie de ramuri de guvernare, dând fiecăreia dintre acestea responsabilități limitate. Acest principiu este destinat să evite abuzul de putere și apariția unui regim totalitar, fiind o garanție contra despotismului și tiraniei. Pornind de la unitatea puterii de stat, esența lui rezidă în delimitarea strictă a atribuțiilor și funcțiilor, dar și colaborarea puterilor,

³¹ Legea privind actele legislative. Publicat în Monitorul Oficial cu modificările din 04.05.2010, nr.94-97.

³² Hotărârea Curții Supreme de Justiție privind practica aplicării de către instanțele de judecată a unor prevederi ale Constituției din 30.01.1996, punctele 3-5.

³³ Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova din 24.09.1999, publicată în Monitorul Oficial cu modificările din 06.05.2016, nr.123-127, art.19.

³⁴ ARAMĂ, Elena, *Controlul constituționalității legilor: Istorie și actualitate*, Chișinău, 2000, p.52.

fără imixtiuni ale legislativului, executivului în atribuțiile puterii judecătorești.

Având o istorie a sa, principiul dat și-a găsit consacrare în majoritatea legilor fundamentale ale statului. În timpul regimului comunist, nu a fost recunoscut, făcându-se încercări de a se dovedi că poate fi vorba nu de separația puterilor, ci de o diviziune a muncii în exercitarea puterii unice. În operarea reorganizărilor structurale ale puterii după declararea independenței s-a ținut cont și de acest principiu³⁵. În noua Constituție a fost rezervat un articol aparte ce stipulează: „În Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției”.

Urmează de clarificat care este mecanismul de separare, conlucrare și control al celor trei ramuri ale puterii în cazul Republicii Moldova:

Parlamentul: este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă (art.60 al Constituției), care exercită controlul parlamentar asupra puterii executive în limitele și formele prevăzute de Constituție (art.66 al Constituției), suspendă din funcție președintele (art.89) și poate exprima neîncrederea guvernului (art.106 al Constituției), numește judecătorii Curții Supreme de Justiție (la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii) și Procurorul General (la propunerea Președintelui legislativului).

Președintele Republicii Moldova: poate dizolva Parlamentul în caz de blocare a procedurii de adoptare a legilor sau imposibilitate a formării Guvernului (art.85 al Constituției), desemnează candidatul pentru funcția de prim-ministru, are dreptul la inițiativă legislativă și promulgă legile.

Guvernul: execută legile și este obligat să-și coordoneze activitatea cu Președintele Republicii Moldova (art.101 al Constituției), informează Pre-

ședintele țării în problemele de o deosebită importanță pentru țară, răspunzând în fața acestuia.

Autoritatea judecătorească: garantează executarea legii prin soluționarea litigiilor apărute.

La realizarea practică a principiului separației și colaborării puterilor este chemată să contribuie Curtea Constituțională. Este evident că Curtea Constituțională în această activitate asigură supremația Constituției, ținând cont de normele constituționale cu privire la atribuțiile Parlamentului, Președintelui, Guvernului, organelor de justiție.

Curtea Constituțională a fost sesizată și a dat mai multe hotărâri prin care s-a constatat încălcarea principiului separației puterilor. O parte din sesizări au avut ca obiect controlul unor legi, hotărâri ale Parlamentului, prin care puterea legislativă își aroga niște atribuții ce ar fi dus la imixtiunea în sfera celorlalte două puteri și ar fi însemnat încălcarea principiului separării puterilor. Curtea Constituțională, pe lângă alte probleme, a avut însă de rezolvat, prin raportare la principiul separației puterilor în stat, conflicte reale sau presupuse între puterea legiuitoare și cea executivă.

Rolul Curții Constituționale în edificarea statului de drept, bazat pe principiul separării puterilor, este deosebit de important și în ceea ce privește asigurarea independenței puterii judecătorești și exercitarea corectă a justiției. Astfel, de exemplu, Curtea Constituțională a declarat neconstituțională hotărârea Parlamentului din 8 mai 1997 prin care se prevede tragerea la răspundere disciplinară a membrilor Guvernului I. Guțu și C. Ciobanu ca urmare a abuzului în serviciu comis de aceștia. Curtea a arătat că abuzul de serviciu, fiind o infracțiune, trebuie să fie de competența instanțelor judecătorești, și nu a Parlamentului. Parlamentul putea exprima vot de neîncredere în condițiile art.106 al Constituției, dar nu se putea substitui justiției³⁶.

³⁵ NEGRU Andrei, *Din istoria separațiilor puterilor în stat*, În: *Anale științifice ale USM: Drept, Chișinău*, 1998, p.10.

³⁶ Materialele conferinței „Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept”, Chișinău, 2011, p.140.

Din analiza principalelor atribuții ale celor trei ramuri ale puterii, constatăm:

- Este nevoie de delimitare strictă a competențelor (s-a realizat);

- Trebuie să fie clar care funcție și cărui organ trebuie să-i revină;

- Este nevoie de sporit rolul puterii judecătorești. Sistemul sovietic l-a diminuat total. Din asemenea considerente, s-a inițiat reforma judiciară și de drept; așa precum nici o ramură separată nu reprezintă poporul, trebuie stabilite acele tendințe de dominare a unei ramuri asupra celorlalți.

- Legislativul întotdeauna a avut tendințe de dominare, în perioadele de criză aceleași tendințe le are executivul. Analizând unele proiecte de modificare a Constituției, constatăm unele semne ale pornirilor spre dictatură;

- Este obligatoriu ca mediatorul puterilor – Curtea Constituțională – să funcționeze la nivel adecvat³⁷;

- Să se instituie o adevărată colaborare între ramurile puterii.

Aceste condiții trebuie realizate în comun, pentru a nu admite ca un organ să dispună de puterea de stat fără control.

Accesul liber la justiție

Puterea judecătorească este a treia putere în stat după fazele procesului normativ, nu după importanță³⁸, aceasta având un rol deosebit atât prin prisma teoriei separației puterilor în stat, cât și ca garant al domniei legii.

Manifestându-se prin decizii concrete de caz pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime, pus în obligație de a aprecia ce este just și injust, licit și ilicit, judecătorul trebuie să demonstreze o pregătire și o muncă intelectuală deose-

bite³⁹.

Societatea umană întotdeauna a fost preocupată de nevoia de a avea un mijloc sigur și imparțial care ar stabili dreptatea și echitatea în cazuri concrete. Dacă în perioada sovietică justiția a fost supusă intereselor politice și de partid, după declararea independenței au fost create condiții pentru ca societatea să se poată debarasa de vechile metode și trece la altele noi prin care cu adevărat să fie protejate drepturile omului. Astfel, a fost inițiată reforma judiciară și de drept, esența căreia constă în creșterea rolului puterii judecătorești și preluarea unor mecanisme interfuncționale mai avansate pentru sistemul judiciar. Noua Constituție a consacrat în acest sens un capitol aparte – IX *Autoritatea judecătorească*. Prin lege fundamentală și alte legi, au fost stabilite o serie de principii ale activității instanțelor de judecată: publicitatea dezbaterilor (art.117 din Constituție), oralitatea și contradictorialitatea, legalitatea și oficialitatea, aflarea adevărului și rolul activ al organelor judiciare, garantarea dreptului la apărare, posibilitatea apelului și recursului, care asigură înfăptuirea echitabilă a justiției. Hotărârile definitive ale instanțelor de judecată sunt obligatorii pentru toți (părți și terți). În prezent, după epuizarea căilor interne, unele decizii (dacă au fost încălcate drepturile apărute de Convenția Europeană a Drepturilor Omului) pot fi atacate la Curtea Europeană de Justiție⁴⁰. Un important aspect al accesului liber la justiție este independența judecătorului, asigurată printr-un cumul de garanții de ordin profesional, material și organizațional.

Garanții de ordin profesional: în Republica Moldova judecătorii se numesc la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii, de către șeful

³⁷ ARAMĂ, E., *Contribuția Curții Constituționale la realizarea principiului separării puterii de stat*. În: Revista Buletinul Asociației tinerilor juriști, nr.2 din 1999.

³⁸ DELEANU, Ion, *Instituții și proceduri constituționale*, Arad, Editura ALL Beck, 2006, p.207.

³⁹ NEGRU, Andrei, *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic*, Chișinău, 2012, p.29.

⁴⁰ NEGRU, Andrei, *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic*, Chișinău, 2012, p.181-188.

statului (cu excepția judecătorilor Curții Supreme de Justiție, numiți în funcție conform art.116 din Constituție de Parlament). Se prezumă că se numesc cei mai pregătiți și demni de acest înalt statut.

Sancțiunile disciplinare, suspendarea și eliberarea din funcție sunt operate numai în baza legii, în cazurile exhaustiv prevăzute. Judecătorii după numire devin inamovibili, personalitatea și averea lor fiind inviolabile.

Garanțiile unui judecător sunt: remunerarea funcției și protecția socială (capitolul 8 al Legii privind statutul judecătorului) – salariul, concediul, asigurarea cu locuință (au fost tentative de a anula acest drept, dar modificările au fost declarate neconstituționale), dreptul la pensie, alte garanții. Evaluările experților străini vorbesc de o asigurare neadecvată cu referire la mărimea mijloacelor alocate în raport cu coșul minim de consum. Spre mare regret, nici acestea nu sunt alocate pe deplin.

Garanțiile de ordin organizațional sunt: asigurarea condițiilor de muncă – sediul, sălile de judecată (paza, încăperile pentru izolarea învinuiților). Deocamdată, acest aspect lasă de dorit.

Din cele relatate anterior, putem concluziona următoarele:

- Trebuie îmbunătățite condițiile de activitate a instanțelor, dotarea lor cu echipament;
- Trebuie sporite măsurile de pregătire și perfecționare a cadrelor;
- În condițiile creșterii criminalității, instanțele devin suprasolicitate, pentru depășirea acestei situații fiind necesare eficientizarea muncii judecătorului și sporirea numărului de judecători;
- Ridicarea randamentului interacțiunii dintre instanța de judecată și alte organe de stat și obștești: procuratura, poliția, avocatura etc.;
- Sporirea rolului puterii judecătorești în mecanismul de balanță și contrabalanță, acordarea dreptului de inițiativă legislativă Curții Supreme

de Justiție⁴¹;

- Sporirea credibilității organelor de drept. Judecata trebuie să fie percepută de către indivizi ca templu al dreptății, iar pentru greșeli admise în actul de justiție instanțele și persoanele abilitate să răspundă conform legii.

Proclamat în articolul 20 din Constituția Republicii Moldova, dreptul de acces liber la justiție este un drept de o importanță considerabilă, este un drept fundamental, „idealul de justiție adevărată, făcută cu respectarea drepturilor omului”. Acest drept este în același timp o garanție a exercitării celorlalte drepturi prevăzute în Constituție, iar garantarea acestui drept este consubstanțială cu însuși spiritul Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (art.6 al CEDO).

Dreptul la un proces echitabil beneficiază în cuprinsul Convenției atât de garanții generale, cât și de garanții speciale. Acestea sunt: dreptul de a fi judecat de un tribunal independent și imparțial, dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil, publicitatea procedurii și respectarea prezumției de nevinovăție, dreptul la apărare.

Dreptul la o audiere echitabilă este o garanție implicită a dreptului la un proces echitabil. Cerința echității este consacrată din primele cuvinte ale articolului 6 și importanța sa este considerabilă. Echitatea presupune o apreciere „în concret” a cauzei. Pentru respectarea acestei exigențe, este nevoie de o serie de garanții implicite de o deosebită importanță, cum ar fi obligația de motivare a hotărârilor judecătorești, principiul egalității armelor, dreptul de a nu se autoacuză, prezența persoanei la audiere și contradictorialitatea procedurii.

Judecătorii europeni au consacrat principiul garanțiilor implicite ale dreptului la un proces echitabil, adică al acelor garanții care nu sunt

⁴¹ ȘTERBEȚ, V., *Conlucrarea dintre puterea legislativă și cea judecătorească*. În: *Juristul Moldovei* din 20.05.1999, nr.18.

menționate expres în articolul 6 al textului Convenției, dar fără de care noțiunea de „proces echitabil” nu este deplină.

În rapoartele anterioare privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova, avocații parlamentari au menționat de mai multe ori cele mai actuale probleme ce țin de asigurarea dreptului de acces liber la justiție, printre acestea fiind tergiversarea examinării cauzelor, accesul limitat la serviciile unui avocat calificat, neexecutarea hotărârilor judecătorești, încălcarea de către instanțele judecătorești a normelor procesuale care garantează dreptul la un proces echitabil, activitatea unor magistrați.

În opinia avocaților parlamentari, operarea modificărilor în Codul de procedură civilă în sensul stabilirii unui termen-limită pentru comunicarea hotărârii motivate va contribui la asigurarea respectării termenului rezonabil de examinare a cauzei.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat de nenumărate ori comportamentul autorităților judecătorești din Republica Moldova drept o încălcare a dreptului la judecarea cauzei în termen rezonabil. Pentru a evita încălcarea acestui drept, legiuitorul a introdus în codurile de procedură civilă și de procedură penală, ca principiu de bază, obligația de a examina cauza în termen rezonabil, evaluarea caracterului rezonabil al termenului presupunând aprecierea a trei factori: complexitatea cazului, comportamentul reclamantului, comportamentul autorităților judecătorești și administrative. Însă, pentru CEDO contează și importanța procesului pentru reclamant, criteriu care nu este inclus în legislația națională. În acest sens, avocații parlamentari recomandă completarea art.20 din Codul de procedură penală și art.192 din Codul de procedură civilă cu al patrulea criteriu de determinare a termenului rezonabil – importanța procesului pentru reclamant.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a admis în jurisprudența sa că, în cazul în care dreptul intern al unui stat prevede posibilitatea declarării unui recurs, această procedură trebuie să asigure respectarea garanțiilor prevăzute în articolul 6 din Convenție. Mai mult decât atât, Curtea atribuie statelor o obligație pozitivă de celeritate a justiției, acestea fiind obligate să ia măsurile necesare pentru ca Justiția să se înfăptuiască într-un termen rezonabil; statele răspund de situația de suprasolicitare a jurisdicțiilor, atunci când aceasta nu este una temporară: „*Statele Contractante sunt obligate să-și organizeze sistemul legislativ într-un asemenea mod încât tribunalele lor să poată respecta exigențele articolului 6 alin.(1), inclusiv obligația de a examina cauzele într-un termen rezonabil. Un stat nu va invoca aglomerarea cauzelor pe rolul tribunalelor pentru a argumenta duratele mari ale proceselor, dacă această problemă era una previzibilă și acest stat nu reușește să ia măsuri eficiente pentru remedierea situației*” (cauza Zimmerman și Steiner contra Elveției; cauza Guincho contra Portugaliei).

Alte aspecte care influențează asupra desfășurării procesului în termen rezonabil țin de buna organizare a activității instanțelor judecătorești și colaborare cu instituțiile care asigură executarea pedepselor penale.

Exigența unui temei juridic pentru fiecare priver de libertate se extinde pe întreaga durată a detenției. Astfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, recunoscând că o anumită reținere în executarea unei decizii de punere în libertate este un fapt firesc, a menționat că perioada de așteptare de unsprezece ore (*Quinn contra Franței*) sau întârzierea eliberării de peste zece ore datorită absenței angajatului de la registratură (*Labita contra Italiei*) au fost prea lungi pentru a corespunde exigenței articolului 5 din Convenție și a considerat detenția ca fiind ilegală.

Prin ratificarea unui șir de convenții internaționale⁴², Republica Moldova și-a asumat anumite angajamente, inclusiv să elaboreze rapoarte inițiale și periodice privind implementarea acestora. Conformându-se cerințelor articolului 40 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, Republica Moldova a prezentat cel de-al doilea Raport periodic asupra măsurilor pe care le-a adoptat pentru transpunerea în viață a drepturilor recunoscute în acest document, precum și asupra progreselor realizate în folosința acestor drepturi, care a fost examinat în cadrul ședințelor Comitetului pentru Drepturile Omului din 13 și 14 octombrie 2009.

Comitetul a adoptat un șir de observații concludente, exprimând îngrijorare cu privire la neasigurarea garanțiilor asigurării unui proces echitabil, neexecutarea hotărârilor judecătorești, ineficiența și profesionalismul limitat în gestionarea instanțelor de judecată, lipsa sălilor de judecată adecvate, insuficiența de traducători, nivelul înalt de corupție, existența unui cadru legal incapabil să asigure inamovibilitatea judecătorilor.

Totodată, subliniind rolul important al puterii judecătorești independente și menționând faptul că securitatea inamovibilității este componenta majoră a acestei independențe, Comitetul s-a arătat îngrijorat că judecătorii sunt inițial numiți în funcție pentru o perioadă de cinci ani și numai după acest răstimp numirea lor în funcție capătă caracter permanent.

Conform *Observațiilor concludente ale Comitetului pentru Drepturile Omului*, Republica Moldova trebuie să aplice legislația care deja există întru abordarea insuficiențelor în administrarea justiției, să aloce resurse adecvate pentru susținerea sistemului judiciar și să asigure ca colaboratorii instanțelor de judecată să primească instruire și

educație corespunzătoare, să revizuiască legislația pentru a asigura ca inamovibilitatea judecătorilor să fie suficient de lungă pentru a le asigura independența, în conformitate cu cerințele articolului 14 din Pactul cu privire la drepturile civile și politice.

Pornind de la ideea că justiția independentă reprezintă elementul-cheie al statului de drept și al unei guvernări democratice și este instrumentul care trebuie să asigure suportul necesar pentru celelalte reforme, Guvernul este chemat să promoveze reforme de ordin structural și procedural în justiție, capabile să sporească gradul de integritate și de profesionalism al corpului judecătoresc; să asigure instituirea unui sistem judecătoresc independent, imparțial, funcțional și transparent, caracteristic unui stat cu aspirații europene; să asigure un sistem stabil și eficient de finanțare a justiției; să inițieze revizuirea legislației pentru a asigura inamovibilitatea și independența judecătorilor.

Concluzii

În lumina celor menționate, putem concluziona că premisa și unul dintre principiile de bază ale statului de drept este democrația, aceasta însemnând suveranitatea poporului – izvorul puterii exercitate de acesta direct sau prin reprezentanții săi. Principiul dat a fost fixat în mod expres în Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994.

O democrație autentică nu poate exista fără respectarea celorlalte principii ale statului de drept, unul dintre ele fiind pluralismul politic, acesta reprezentând un sistem politic în cadrul căruia puterea se exercită prin intermediul organizațiilor social-politice și altor formațiuni obștești care cooperează și se echilibrează unele pe altele. Totuși, există la acest capitol aspecte necizelate, unul dintre care ar consta în lipsa continuității programelor politice și fluctuația considerabilă a subiecților politici. Partidele nu au o doctrină

⁴² Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.3 „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale” din 09 iunie 2014, Chișinău.

bine conturată, deci și o bază socială consistentă. Cultura electorală a partidelor e mai joasă decât orice nivel admisibil. Deocamdată, nu putem vorbi de un pluralism real. Pluralismul politic de azi din Republica Moldova înseamnă grupuri de interese ce promovează și își protejează indivizii membri în situația în care drepturile omului constituie centrul axiologic al activității politice.

Protecția juridică a drepturilor omului, un alt principiu fundamental al statului de drept, în pofida progreselor sub aspect legislativ, lasă mult de dorit. Pentru respectarea drepturilor și libertăților fundamentale este nevoie în primul rând ca individul să devină valoare supremă. De asemenea, se impune cu necesitate instaurarea regimului posibilităților egale și perfecționarea mecanismelor de protecție a drepturilor omului.

Constatăm că principiul legalității, care presupune supremația, universalitatea, unicitatea legii și dreptului și favorizează respectul persoanei, este realizat parțial în condițiile Republicii Moldova: actele normative stringente nu sunt adoptate, subiecții nu-și cunosc drepturile, gradul de instruire juridică a parlamentarilor lasă de dorit. Situația economică cu care se confruntă Republica Moldova nu trebuie să se constituie în temei pentru derogarea de la prevederile tratatelor și acordurilor internaționale la care țara noastră este parte.

În ceea ce privește respectarea în Republica Moldova a principiului separației puterilor în stat, vom constata că se impune delimitarea și exercitarea strictă a atribuțiilor și funcțiilor ce le revin celor trei puteri în stat – legislativă, executivă și judecătorească – astfel încât să fie eliminată orice imixtiune a legislativului și executivului în săvârșirea actului de justiție.

În sensul respectării principiului accesului liber la justiție în Republica Moldova, trebuie consolidată independența judecătorului inclusiv prin asigurarea unui cumul de garanții de ordin profesional, material, organizațional pentru magistrați.

Justiția trebuie să fie percepută de către indivizi ca templu al dreptății. Doar astfel, prin respectarea principiilor date, vom putea afirma că Republica Moldova are șanse reale să devină stat de drept.

REFERINȚE

1. Codul penal al Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 2002, nr.128-129;
2. Legea privind Statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) din 23.12.1994, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova în ianuarie 1995;
3. Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova din 24.09.1999, publicată în Monitorul Oficial cu modificările din 06.05.2016, nr.123-127;
4. Legea privind modificarea unor acte legislative. Publicată în Monitorul Oficial cu modificările din 04.05.2010, nr.94-97;
5. Hotărârea Curții Supreme de Justiție privind practica aplicării de către instanțele de judecată a unor prevederi ale Constituției din 30.01.1996;
6. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.3 „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale” din 09 iunie 2014, Chișinău;
7. ALBICI, Mihai, *Despre drept ca fenomen complex al vieții sociale*, București, Editura Universul Juridic, 2015;
8. ALEXANDRU, Ioan, *Democrația constituțională*, București, Editura Universul Juridic, 2012;
9. ARAMĂ, Elena, *Controlul constituționalității legilor: Istorie și actualitate*, Chișinău, 2000;
10. ARAMĂ, E., *Contribuția Curții Constituționale la realizarea principiului separării puterii de stat*. În: Revista Buletinul Asociației tinerilor juriști, nr.2 din 1999;

11. AVORNIC, Gheorghe, *Tratat de Teoria Generală a statului și dreptului*. Vol. II, Chișinău, Editura Cartier, 2010;
12. BARAC, Lidia, *Elemente de teoria dreptului*, București, 2013;
13. BOBOȘ, Gh., BUZDUGAN, C. și REBREANU, V., *Teoria generală a statului și a dreptului*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008;
14. CÂRNAȚ, T., *Drept constituțional*, Ediția a II-a, Chișinău, 2010;
15. COSTACHI, G., GUCEAC, I., *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*, Chișinău, Tipografia Centrala, 2003;
16. DELEANU, Ion, *Instituții și proceduri constituționale*, Arad, Editura ALL Beck, 2006;
17. GRAMA, D., *Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova*, Vol. II, Chișinău, Tipografia Centrală, 2006;
18. GUCEAC, I., În: Revista națională de drept, nr.4 din 2003;
19. Materialele conferinței „Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept”, Chișinău, 2011;
20. MICULESCU, P., *Statul de drept*, București, 1998;
21. NEGRU, Andrei, *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic*, Chișinău, 2012;
22. NEGRU, Andrei, *Din istoria separațiilor puterilor în stat*, În: Anale științifice ale USM: Drept, Chișinău, 1998;
23. NEGRU, Boris și NEGRU, Alina, *Teoria generală a dreptului și statului*, Chișinău, 2006;
24. POPESCU, Sofia, *Teoria generală a dreptului*, București, Editura Lumina Lex, 2000;
25. REBREANU, Veronica și PUT, Septimiu-Ioan, *Teoria generală a dreptului. Suport pentru seminarii*, Cluj-Napoca, 2015;
26. ȘTERBEȚ, V., *Conlucrarea dintre puterea legislativă și cea judecătorească*. În: Juristul Moldovei din 20.05.1999, nr.18;
27. VOICU, Costică și VOICU, Adriana, *Teoria generală a dreptului*. Curs universitar, București, Ediție revăzută și actualizată, 2013;
28. СМОЛЕНСКИЙ, М. Б., *Теория государства и права*, Москва: Феникс, 2014;
29. НЕРЕСЕЯНЦ, В.С., *Философия права*, Москва, 1999;
30. КОРЕЛЬСКИЙ, В.М., ПЕРЕВАЛОВ, В.Д. *Теория государства и права*, 2013.